

Motion

1981/82:2517

Tore Nilsson och Sven Johansson

Vårdnad och umgänge m. m. (prop. 1981/82:168)

Förslaget innehåller en snårig och svårtillgänglig lagtext med abstrakta begrepp som ger en schablonmässig och osäker spännvidd för lagtillämpningen.

I lagtexten sammanblandas privaträttsliga rättigheter och offentligrättsliga inskridanden utan att det fastläggs klara gränser dem emellan.

Familjelivet och den personliga integriteten är så omistliga värden att varje ingrepp däri från lagstiftare och rättstillämpare eller beslutsfattare måste få klara och konkreta beskrivningar. Vid motsatsen riskeras så allvarliga skadeverkningar på familjen att dessa ej kan förutsägas.

Att lagförslaget i praktisk tillämpning kan få en offentligrättslig slagsida kan tolkningsvis framgå av propositionen (s. 16). Där uttalas att det är "angeläget att socialtjänstens regler om vård och skydd av barn i särskilt utsatta situationer samordnas med föräldrabalken" samt (s. 22) "I första hand kan en uppräknig av de rättigheter barn har gentemot sina vårdnadshavare ge dessa vägledning om vad de skall iaktta vid sin uppfostran av barnen. En sådan uppräknig kan vidare få betydelse vid tvister om vårdnaden om eller umgänge med ett barn på så sätt att domstolen bör välja den lösning som kan antas bäst främja att de angivna rättigheterna blir tillgodosedda. Slutligen kan bestämmelser som slår fast dessa rättigheter uppfattas som allmängiltiga normer och därmed indirekt påverka även andra än vårdnadshavare som har hand om barn eller bestämmer i frågor som rör barn."

Om uttalandena betyder att lagförslaget syftar till en schabloniserad reglementering av familjelivet bör lagändringarna föras till socialtjänstlagarna — om nu sådana målsättningar hör hemma i ett land som Sverige.

Det är alltså angeläget att starkt betona det oerhörda värdet av familjelivet och familjbanden med dess avgörande betydelse för barnen och deras utveckling. De oavlåtliga tjänster föräldrar ger sina barn dag och natt, sju dagar i veckan och 365 om året är så självklara att de glöms bort. Men i inget annat mänskligt förhållande ställer sig människorna så oförbehållsamt och så beständigt till andras förfogande som föräldrar till sina barn.

Principen om att behandla och betrakta föräldrar och barn som en enhet är självklar, grundläggande och värdefull inte bara i vårt land. Den genom-syrar också den Europeiska konventionen om de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

Art. 8 föreskriver: "Envar har rätt till skydd för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens."

I tilläggsprotokoll den 20 mars 1952, art. 2, föreskrivs: "Ingen må förvägras rätten till undervisning. Vid utövandet av den verksamhet staten kan påtaga sig i fråga om uppfostran och undervisning skall staten respektera föräldrarnas rätt att tillförsäkra sina barn en uppfostran och undervisning som står i överensstämmelse med föräldrarnas religiösa och filosofiska övertygelse."

I den europeiska sociala stadgan den 18 oktober 1961, första delen, uttalas bl. a. "Familjen som utgör en av samhällets grundvalar, skall skyddas socialt, rättsligt och i ekonomiskt hänseende och dess utveckling skall främjas."

Dessa bestämmelser är i högsta grad styrande för svenska lagförslag som berör familjen eller familjelivet.

Lagändringar som ingriper mot det rättsliga skyddet för enheten förälder och barn måste utformas så att de tillgodoser ytterst angelägna ändamål och utformas med största möjliga återhållsamhet.

Enligt 1 och 2 §§ i lagförslaget skall föräldrarna se till att barnens behov enligt 1 § blir tillgodosedda. Detta innebär en skyldighet för föräldrar att ge sina barn enligt lagförslaget "omvårdnad, trygghet och en god fostran samt ett förbud mot "kroppslig bestraffning eller annan kränkande behandling".

Det är mycket svårt att komma underfund med hur en lag skall kunna stimulera, skapa eller omforma föräldrakärleken och dennas oräknliga yttringar och förgreningar. Lagreglerna tycks bli helt betydelselösa för både barnen och föräldrarna.

Är avsikten den i propositionen fastlagda samordningen mellan föräldrabalkens och socialtjänstens bestämmelser samt att lagförslaget skall "uppfattas som allmängiltiga normer och därmed indirekt påverka" de som "bestämmer i frågor som rör barn", är dessa båda lagregler helt och hållet offentlighetsrättsliga.

Är tankegången att socialförvaltningarna skall tillerskännas befogenhet att närmast schablonmässigt kontrollera, mäta och värdera föräldrarnas kärlek, måste lagförslaget antingen avvisas eller också återremitteras för utredning över vad de båda bestämmelserna innebär privaträttsligt, offentlighetsrättsligt och i praktisk tillämpning.

Enligt 3 § föreskrivs *gemensam vårdnad* som primär lösning av vårdnadsfrågan vid föräldrarnas skilsmässa. Om denna nyhet redovisas anmärkningsvärt litet utredningsmaterial. Lagregler som behandlar föräldrarnas inbördes skyldigheter och gemensamma skyldigheter för de specifika praktiska problem som måste uppkomma när föräldrar som ej kan leva tillsammans har en kanske daglig och mycket nära kontakt vid utövandet av den gemensamma vårdnaden saknas. Erfarenheterna av gemensam vårdnad efter lagändringen 1976 tycks vara så begränsade att de

ej ger stöd för lagändringen. Riskerna för processuella misstag och dubbelningar av rättegångarna är mera framträdande.

Lagändringen bör avslås eller återremitteras för vidare utredning.

Genom 6 § försvagas föräldrarnas rättsliga skydd när de är ense om överflyttande av vårdnaden från den ene till den andre eller till båda gemensamt.

Enligt nu gällande bestämmelser är domstolarna skyldiga att följa föräldrarnas vilja om den ej är "uppenbart stridande mot barnets bästa".

Utredningen har ej närmare motiverat förändringen. Lagförslaget bör avslås i denna del.

I 7—10 §§ lämnas regler om frånhandandet av själva vårdnadsrättigheten.

Ändringsförslaget bör jämföras med föräldrabalken 6 kap. 6 § i dess lydelse före lagändringen 1979.

Kriterierna för att beröva en förälder vårdnadsrättigheterna var före lagändringen mycket stränga. Antingen gällde de för rent faktiska hinder, dvs. att en förälder för längre tid till följd av sjukdom, bortovaro eller annan orsak var förhindrad att delta i vårdnaden eller också skulle "grovt missbruk" eller "grov försummelse" föreligga vid vårdnadens utövande samt vidare i händelse av "missbruk av alkohol eller andra rusgivande medel eller om föräldrarna för ett lastbart liv". Därjämte föreskrevs att vårdnadsrättigheten skulle överföras på en person. Bestämmelsen inriktades således enbart på praktiskt nödvändiga fall av vårdnadsersättare. Den torde ha tillämpats i ytterst ringa fall och troligen då endast vid de faktiska hindren för vårdnadens utövande.

Det är främmande för svenskt synsätt att beröva någon hans vårdnadsrättigheter. Exempelvis kan en förälder icke frivilligt avstå från sina vårdnadsrättigheter utom när barnet bortadopterats.

Att starkt utöka möjligheterna att beröva föräldrarna vårdnadsrättigheterna är icke heller av något värde för barnets välbefinnande. Barnets skyddsintresse får förutsättas tillgodoses genom omhändertagandereglerna i socialtjänstlagarna.

Lagförslagen försvagar rättighetsskyddet genom att reducera styrkan i de tidigare mycket stränga kriterierna samt genom det nya kriteriet "i övrigt brister i omsorgen om barnet på ett sätt som medför bestående fara för barnets hälsa eller utveckling". Detta fararekvisit är alltför abstrakt hållet och skyddar inte den vårdnadsberättigade mot misstag eller maktmissbruk, framför allt om fararekvisitet underordnas psykologiska värdeskalor.

Enligt 9 § 2 st. skall om den ensamme vårdnadshavaren dör, den andre föräldern kunna utses till vårdnadshavare eller också utses en eller två förmyndare, "om det är lämpligare" som lagtexten uttrycker det. I detta fall tycks i princip föräldrarnas vårdnadsrättighet bli utan rättsligt skydd.

I den nya norska lagen, barnalova, löses motsvarande fall i 5 kap. 37 §

så att de som önskar få vårdnadsrätten skall själva begära detta hos domstolen. Före avgörandet skall barnets närmaste släktingar eller de som barnet bor hos uttala sig. Om barnet fyllt 12 år skall rätten höra barnet. Först när domstolen avslagit alla krav på vårdnaden skall detta anmälas till barnavårdsnämnden.

Den norska lagen öppnar för ingripanden först vid förändringar i den faktiska vårdnadssituationen, såsom vid skilsmässa eller dödsfall hos föräldrarna.

Det svenska lagförslaget ger socialförvaltningen befogenhet att oberoende av föräldrars skilsmässa eller dödsfall, dvs. när som helst, ta initiativ till att beröva någon vårdnadsrättigheterna.

Enligt 8 § kan vårdnadsrättigheterna, på talan av socialnämnden, överflyttas på fosterföräldrarna på förhållandevis vaga kriterier.

I 10 § föreskrivs att domstolen får återflytta vårdnaden till föräldrarna på talan av dem eller socialnämnden.

I utredningen redovisas inga undersökningar över antalet fall där det vid fosterhemsplacering av ett barn eller om placeringen varat något eller några år stått helt klart att placeringen är definitiv och avser barnets återstående uppväxttid. Det synes som i huvudsak endast dessa fosterhemsplaceringar skulle kunna ge ett motiv till att ge fosterföräldrar rättslig status av vårdnadshavare. Är de beskrivna fallen ringa till antalet — adoptionsinstitutet torde täcka in åtskilliga — är det svårt att se några avgörande fördelar för varken barnen eller fosterföräldrarna med lagförslaget.

Är tankegången den att fosterföräldrar skall tillerkännas egna och i lagen skyddade intressen i barnen, är reglerna i 10 § svårförståeliga. Generalklausulsuttrycket att vårdnaden får flyttas från fosterföräldrarna "efter vad som är bäst för barnen" ger icke fosterföräldrar något hållfast rättsligt skydd för vårdnadsrätten.

Genom lagförslagens 7—10 §§ framträder det rättsliga skyddet för vårdnadsrättigheten såsom helt underställt socialnämndernas processbehörighet. Hur dessa befogenheter kommer att användas tycks bli avgörande för om vårdnadsrättigheten har ett fungerande rättsligt skydd eller ej.

Det förefaller högst olyckligt att föräldrarättigheternas vårdnadsskydd skall bli en fråga för rättspraxis när det rättsliga skyddet faktiskt kan säkras och på ett enkelt sätt har skyddats direkt av och i klara lagregler.

De föreslagna reglerna föreslås därför ersättas av en något moderniserad omredigering av 6 kap. 6 § i föräldrabalkens ursprungliga lydelse.

I 11 § uttrycks föräldrarnas "rätt och skyldighet att bestämma i frågor som rör barnets personliga angelägenheter" jämte deras skyldighet att ta allt större hänsyn till barnets synpunkter och önskemål.

I dag gäller föräldrarnas bestämmanderätt i form av en underförstådd rättighet.

På s. 24 i propositionen utvecklas en del synpunkter på bestämmelsen, som dock inte ger någon klarhet i dess räckvidd.

Är tankegången att barnens växande bestämmanderätt skall sanktioneras av socialnämnden, tycks lagen fastlägga en högst egendomlig reglementering av familjelivet under närmast godtyckliga schabloner. Bestämmelsen innebär då inget annat än allvarliga inskränkningar av föräldrarättigheterna.

I 14 § uttrycks bl. a. barnets rätt att få stöd och hjälp hos socialnämnden.

Avsikten kan knappast vara att i en lagtext under privaträtten lämna upplysning om socialnämndens existens.

Är avsikten i stället den att barnen själva eller tillsammans med någon föräldrarna utomstående skall söka sig till sociala servicecentraler, får bestämmelsen så engenartade effekter att denna möjlighet måste utredas och redovisas mera utförligt.

Då motiven till bestämmelsen icke redovisats bör den avslås.

I 15 § lämnas bestämmelser om umgänge. I fråga om den icke vårdnadsberättigade förälderns umgänge redovisar utredningen alltför knapphändigt de problem som ofta framträder när vårdnadshavaren hindrar eller saboterar samvarorätten. Ej heller anvisar lagförslaget någon lösning. I denna del bör lagförslaget återremitteras för att införa regler om förstärkning av de domfästa umgängesrättigheterna.

Såsom en nyhet fastläggs i lagförslaget att vårdnadshavaren (möjligen avses härmed även båda föräldrarna) har ett ansvar för att barnets behov av umgänge med "någon annan person som står barnet särskilt nära så långt möjligt tillgodoses". "Annan person" syftar bl. a. på far- och/eller morföräldrar samt fosterföräldrar.

Om vårdnadshavare motsätter sig en sådan begäran skall socialnämnden besluta om rättegång.

Även här framträder en egenartad "rättighets"-konstruktion underställd socialnämndens processberedskap.

Om konflikter verkligen framträder i de angivna fallen borde dessa vara så ömtåliga att de knappast är lämpade för rättegångs- och verkställighetsåtgärder. Bestämmelsen tycks även öppna nya och till synes vidsträckta ingångar i familjernas privatliv för socialnämnderna.

Det föreslås att bestämmelsen i stället ges samma utformning som i den norska lagen.

I 44 § definieras "normal samvarorätt" till att omfatta en eftermiddag i veckan, varannan helg, 14 dagar på sommarsemestern och 14 dagar under julen eller påsken.

I 45 § regleras samvarorätten för andra än föräldrarna till att endast omfatta fall då endera eller båda föräldrarna är döda. Därvid får "släktingarna till barnet eller andra som är nära knutna till barnet" själva vända sig

till rätten, som bestämmer om umgänget och dess omfattning. Om parterna är ense är domstolen skyldig att fastställa överenskommelsen.

I 48 § finns regler om stående vite för var gång samvarorätten ej respekteras.

Den norska lagen anvisar praktiska och användbara rättsregler även i så ömtåliga frågor som familjelivet.

Enligt 18 § får barnet höras av domstolen "om barnet själv begär det eller särskilda skäl annars talar för det samt det är uppenbart att barnet inte kan ta skada av att höras".

Det är säregnet att det omfattande utredningsmaterialet icke mynnar ut i en klar rättsregel, i vilka fall och i vilken ålder barnets själv bestämmer när det skall höras samt i strid däremot i vilka fall båda eller endera föräldrarna får motsätta sig barnets hörande.

Den norska lagen ger barnet en självständig rättighet att i en del fall personligen få framföra sin egen mening inför domstolen.

Övriga lagändringar i förslaget är eller anges vara av redaktionellt slag och berörs icke i denna motion.

Med hänvisning till det anförda hemställs

att riksdagen antar det i propositionen 1981/82:168 framlagda förslaget till lag om ändring i föräldrabalken med de ändringar som anges i motionen.

Stockholm den 27 april 1982

TOR NILSSON (m)

SVEN JOHANSSON (c)